

ZRÓŻNICOWANIE FORM DOPEŁNIACZA W NAZWACH MIEJSCOWYCH TYPU SINGULARE TANTUM RODZAJU MĘSKIEGO

Słowa tematyczne: fleksja toponimów, singularia tantum, toponimy rodzaju męskiego, struktura nazw, wahania końcówek

Niniejszy artykuł stanowi fragment przygotowywanego opisu fleksji nazw miejscowych Polski na poszczególnych etapach rozwoju — od średniowiecza po czasy współczesne. Moim zamiarem jest przedstawienie przemian fleksji ojkonimów na tle ewolucji polskiej fleksji ogólnej oraz zarejestrowanie wahań i oboczności poszczególnych form fleksyjnych.

Tematem tego artykułu jest prześledzenie na podstawie historycznych materiałów źródłowych form dopełniacza liczby pojedynczej nazw miejscowych rodzaju męskiego. Dopełniacz jest przypadkiem bardziej reprezentatywnym dla ogółu form niż mianownik i „góruje” nad innymi przypadkami (Tokarski, 1973, s. 60). Forma dopełniacza informuje m.in. o typie odmiany, wskazując odpowiedni paradygmat — rzeczownikowy bądź przymiotnikowy. W dopełniaczu widoczne są też różnice i wahania w doborze końcówek.

Polszczyzna jest, jak wiadomo, językiem fleksyjnym — to jej cecha systemowa. Charakteryzuje się dość dużą wariantywnością fleksyjną, która w ciągu wieków się w różnych zakresach zmniejszała, ale niekiedy także zwiększała. Mamy z nią do czynienia również we współczesnym języku. Wariantywność fleksji nazw miejscowych często jednak odbiega od jej obrazu w języku ogólnym.

Opis odmiany polskich nazw miejscowych nie jest łatwy. Duże trudności sprawia interpretacja zmian i wahań końcówek fleksyjnych skorelowana z procesami historycznojęzykowymi oraz językowymi właściwościami regionalnymi i gwarowymi, a w czasach współczesnych — z naświetleniem różnic między urzędową normą odmiany i lokalnym (gwarowym) zwyczajem.

Ponieważ polszczyzna odziedziczyła elementy systemu fleksyjnego z końcowego stadium rozwojowego prasłowiańszczyzny, charakterystyka fleksji ojkonimów wymaga odniesienia się do historycznej fleksji polskich apelatywów. Z jednej strony, mamy bowiem do czynienia z kontynuacją stanu prasłowiań-

skiego, a z drugiej — z określonymi zmianami rozwojowymi, związanymi m.in. z procesami upraszczania systemu prasłowiańskiego. Kształtowanie się systemu fleksyjnego cechuje przede wszystkim zmniejszanie się liczby szeregów fleksyjnych, czemu towarzyszy chwiejność i płynność końcówek w obrębie nowo powstających szeregów. W tym miejscu rezygnuję jednak ze szczegółowej charakterystyki systemu fleksyjnego języka ogólnego, skupiając się tylko na tych kwestiach, które wiążą się z tematem artykułu.

W dobie prasłowiańskiej rzeczowniki rodzaju męskiego należały do kilku odziedziczonych z języka praindoeuropejskiego tematów, zakończonych na: *-o*, *-ŭ*, *-jo*, *-i* oraz *-n*. Rodzaj gramatyczny nie odgrywał większej roli. W dopełniaczu I. poj. rzeczowniki o tematach na: *-o* miały końcówkę *-a*, np. **roda*, **voza*, **raba*; *-ŭ* — końcówkę *-u*, np. **synu*, **volu*; *-jo* — końcówkę *-’a*, np. **mōža*, **česar’ a*; *-i* — końcówkę *-i*, np. **gosti*, **golqbi*; *-n* — końcówkę *-e*, np. **kame-ne*, **dъne* (Klemensiewicz, 1972, s. 266).

Na gruncie polskim ukształtowały się jednak nowe paradygmaty oparte na innych kryteriach. Ustaliły się też nowe podstawy repartycji końcówek. M. Kucala pisze:

[...] końcówki tematowe przekształciły się w rodzajowe. W obrębie rodzajów odmiana się znacznie uprościła. Np. w D lp. rzeczowniki męskie miały w prasłowiańskim 4 końcówki: *-a* (*sqsēda*, *pъsa*, *konja*, *mōža*), *-u* (*medu*, *dolu*), *-i* (*gosti*, *golqbi*), *-e* (*kamene*), w polszczyźnie historycznej pozostały 2: *-a* (*sąsiada*, *gościa*, *kamienia*) i *-u* (*miodu*, *dołu*) (Kucala, 1978, s. 180).

Końcówki *-a* i *-u* w dopełniaczu I. poj. zaczęły w pewnym okresie przyjmować wartości znaczeniowe.

Dziś *-a* występuje, choć nie bezwyjątkowo, przy rzeczownikach żywotnych, zdrobniałych, nazwach gier, tańców, miesięcy i innych grupach, *-u* m.in. przy większości rzeczowników abstrakcyjnych, nazwach dni tygodnia i innych (Kucala, 1996, s. 36).

Pierwsza faza rozwoju polszczyzny charakteryzowała się wahaniami całych paradygmatów fleksyjnych. Najważniejszą zmianą w zakresie rzeczowników było wykształcenie się nowych typów odmiany według kryterium rodzaju gramatycznego (męskiego, nijakiego i żeńskiego) zamiast dawnych deklinacji opartych na kryterium tematu fleksyjnego. Był to proces trwający od czasów prasłowiańskich¹.

¹ W bardzo wczesnym okresie prasłowiańszczyzny forma deklinacyjna składała się z trzech elementów: 1) tematu właściwego, 2) formantu tematowego *-o*, *-ŭ*, *-jo*, *-i*, *-n* itd., 3) końcówek właściwych. Później zakończenia złożone z wspomnianych formantów i końcówek właściwych uległy przekształceniom, głównie fonetycznym. W późniejszym okresie powstały z tych przekształceń nowe końcówki, dodawane bezpośrednio do tematu, o zatartej motywacji. W tej sytuacji nietrudno o ich przesunięcia i grupowanie się według kryteriów nieraz przygodnych, w których nie miały rolę odegrały czynniki fonetyczne (Tokarski, 1973, s. 124).

W dobie staropolskiej w dopełniaczu rodzaju męskiego l. poj. wiele rzeczowników o dawnych tematach na *-o i *-jo miało właściwą sobie końcówkę -a, -'a oraz przejętą z tematów na -u końcówkę -u, np.: *dwora||dworu, lasa||lasu*. Stopniowo zaczęła się utrwałać jedna z tych równoległych końcówek, przy czym należy zauważyć, że szerzyła się końcówka -u, wypierając historyczną końcówkę -a. Przyrost form dopełniacza na -u jest widoczny w XV w., a w XVI w. zdobywają one przewagę.

W dobie średniopolskiej trwa nadal proces mieszania się końcówek przypadków: stare, odziedziczone jeszcze z epoki przedpiśmiennej, typy odmiany rywalizują z nowymi, które się kształtują na podłożu morfologicznych wyrównań analogicznych, często wspieranych postępującymi zmianami rozwojowymi w systemie fonologicznym. Przeważnie zwycięża tendencja wyrównawcza, w nielicznych wypadkach jednak zróżnicowanie przetrwa do doby nowopolskiej. Ustalenie się nowej normy opartej na znaczeniu rzeczownika przypada na wiek XVI. Przede wszystkim przeciwstawia się kategorię rzeczowników żywotnych z końcówką -a i nieżywotnych z końcówką -u, ale panują jeszcze liczne wahania.

Wiek XVI–XVIII to wciąż jeszcze okres ustalania się paradygmatów deklinacyjnych, stabilizacji niektórych końcówek, pewnego rozchwiania systemu. W dopełniaczu l. poj. ustalają się końcówki równoległe -a||-u. W dobie nowopolskiej proces repartycji równoległych końcówek apelatywów -a||-u jeszcze nie jest całkowicie zamknięty.

Zmiany następują pod wpływem wielu, często trudnych do przewidzenia czynników. Te, o których już coś wiadomo, są przewidywalne, pozostałe — przypadkowe, a ich powstaniu towarzyszy niedostatek informacji o danym zjawisku. T. Skubalanka pisze:

[...] musi istnieć pewna wiedza pierwotna o systemie języka, w obrębie którego zachodzi zmiana, czyli przerwanie toku identyfikacji. Warunkiem koniecznym jest też pewna wiedza mówiącego o jednostce systemu podlegającej zmianie, wiedza przynajmniej najogólniejsza [...]. Charakter systemu, jak na to wskazywał J. Kuryłowicz, wyznacza charakter zmiany [...]. Nie może nagle zniknąć funkcja i forma dopełniacza-biernika w deklinacji rzeczowników, bo też jej istnienie zostało wyznaczone przez swoistą fleksyjność polszczyzny.

I dalej:

[...] o charakterze i rozmiarach zmiany zdają się decydować dwa główne czynniki: 1) zdeteminowanie genetyczne systemu, potwierdzone przez jego dotychczasowy rozwój, 2) strzeżone przez normę ograniczenie zmienności w czasie tego systemu (Skubalanka, 1979, s. 266–267).

Wszelkie zmiany językowe pochodzą z niedostatku kompetencji językowej albo z jej nadmiaru (zmiany sztucznie narzucane, np. przez językoznawców). Jedna zmiana często pociąga za sobą drugą. Zdaniem I. Bajerowej:

[...] zawsze w trakcie ewolucji językowej czas jakiś muszą współistnieć dwie (lub więcej) formy w tej samej funkcji, a gdy wreszcie jedna z nich (z różnorodnych zresztą powodów) zwycięży, pozostałe stają się niepotrzebne i po jakimś czasie giną (Bajerowa, 1965, s. 136).

Współistnienie obok siebie w toku zmiany form równoległych nie jest zresztą żadną osobliwością — takie wypadki zdarzają się nader często (Skubalanka, 1979, s. 270).

We współczesnej polszczyźnie rzeczowniki ze względu na jakość wygłosowej spółgłoski tematu dzielą się na twar-dotematowe i miękkotematowe. Rodzaj gramatyczny jest natomiast podstawą ich podziału na deklinacje, czyli typy odmiany o wspólnych cechach. W obrębie każdej deklinacji, w zależności od jakości wygłosu (twar-dotematowego lub miękkotematowego) i znaczenia, można wyróżnić odpowiednie podtypy. O przynależności leksemu do określonej klasy rodzajowej decyduje przede wszystkim postać rodzaju (gramatycznego i naturalnego)².

Rzeczowniki rodzaju męskiego w liczbie pojedynczej mają najczęściej mianownik z końcówką zerową, a w dopełniaczu końcówki *-a* i *-u*. Ze względu na brak jednoznacznych kryteriów mamy problem z doбором odpowiedniej końcówki, np. *plot*, *plotu*, ale *młot*, *młota*, czy wyborem jednej z form alternatywnych, np.: *brodzik*, *brodzika*||*brodziku* czy *bandaż*, *bandaża*||*bandażu*. Wynika to zapewne stąd, że proces repartycji tych równoległych końcówek nie został ostatecznie rozstrzygnięty (Klemensiewicz, 1972, s. 133) mimo docieklivych rozważań językoznawców (Doroszewski, 1952, s. 161–162; Mańczak, 1953, s. 70; Zwoliński, 1948, s. 174).

Odmiana nazw własnych, w tym nazw miejscowych, rządzi się często odmiennymi zasadami niż fleksja wyrazów pospolitych. Inna końcówka niż w apelatywach, jako cecha gramatyki onomastycznej, jest wyróżnikiem nazwowości przeciwstawiającym odmianę nazw miejscowych fleksji apelatywów.

O włączaniu nazw miejscowych do odpowiedniego modelu deklinacyjnego decyduje kryterium formalne, a na wybór końcówki dopełniacza ma w pewnym stopniu wpływ rodzaj zakończenia tematu.

W doborze końcówek przypadków zależnych nazw miejscowych pojawiają się wahania, szczególnie widoczne w dopełniaczu liczby pojedynczej rodzaju męskiego. Ma on tylko dwie końcówki: *-a* oraz *-u*, możliwości zaś są trzy: końcówka *-a*, końcówka *-u* lub alternatywnie końcówka *-a* albo *-u*. Często nasuwa się zatem pytanie, którą z końcówek wybrać, tworząc daną formę.

Materiał, który posłużył do zobrazowania doboru końcówek dopełniacza singulare tantum toponimów rodzaju męskiego, stanowią zapisy nazw miejsco-

² Kategoria rodzaju jest różnie rozumiana i ujmowana przez językoznawców. Zdaniem np. Z. Saloniego polskie gramatyki powinny uwzględniać przynajmniej sześć rodzajów: męskosobowy, męskożywotny, męskonieżywotny, nijaki, żeński i plurale tantum (Saloni, 1976, s. 75). Dyskusje nad kategorią rodzaju w języku polskim toczą się nieustannie.

wych, czyli ojkonimów identyfikujących obiekty zamieszkane, tj. miasta, wsi, części wsi, osady, przysiółki i kolonie z obszaru całej Polski, rejestrowane w źródłach i słownikach od najdawniejszych czasów do dziś.

Zapisy historyczne ilustrujące zróżnicowanie form dopełniacza pochodzą przede wszystkim ze źródeł drukowanych, a także z rękopisów. Trzeba przy tym mieć na uwadze, iż wykorzystane źródła (zwłaszcza wykazy miejscowości) dokumentowały najczęściej formy mianownikowe, rzadziej zawierały nazwy w przypadkach zależnych.

Dane o współczesnej odmianie nazw miejscowych pochodzą z „Wykazu urzędowych nazw miejscowości w Polsce” (1980–1982), ze słownika „Nazwy miejscowe Polski” (1996–2013), a także ze „Słownika poprawnej polszczyzny” pod red. W. Doroszewskiego (1994), „Małego słownika odmiany nazw własnych” (2002) oraz ze „Słownika nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi” (2007).

Niniejszy artykuł stanowi mały fragment opracowania fleksji nazw miejscowych, co już zazaczyłam na wstępie. W całym zebranych i omówionych przeze mnie materiale (praca w przygotowaniu) ojkonimy singulare tantum rodzaju męskiego stanowią grupę liczącą 7815 nazw. Nazw z końcówką zerową w mianowniku i przybierających końcówkę *-a* w dopełniaczu jest 7486, w tym twar-dotematowych 7186, miękkotematowych 300. Nazw z końcówką zerową w mianowniku i przybierających końcówkę *-u* w dopełniaczu jest 329. Odnotowano ponadto cztery nazwy o charakterystyce przymiotnikowej z końcówką *-y||-i* w mianowniku, które przybierają w dopełniaczu końcówkę *-ego*.

Zebrany za pomocą słownika „Nazwy miejscowe Polski” (t. I–IX) oraz kartoteki tegoż słownika materiał podaję w porządku alfabetycznym, poprzestając na zapisie formy dopełniaczowej nazwy oraz roku, w którym została ona poświędzona (rezygnuję z podania źródła); uwzględniłam przy tym lokalizację nazw.

Dysponując obszernym materiałem nazewniczym, na potrzeby tego szkicu przedstawiłam ojkonimy w następujących grupach:

- 1) nazwy w ciągu całej swojej żywotności aż po czasy współczesne przybierające w dopełniaczu końcówkę *-a*;
- 2) nazwy w ciągu całej swojej żywotności aż po czasy współczesne przybierające w dopełniaczu końcówkę *-u*;
- 3) nazwy z końcówką *-a* w dopełniaczu przybierające obocznie końcówkę *-u*;
- 4) nazwy z końcówką *-u* w dopełniaczu przybierające obocznie końcówkę *-a*.

W zebranych do niniejszego artykułu materiale nie znalazły się zlatynizowane formy nazw miejscowych. Stanowią one bogaty zbiór nazw zapisanych w średniowiecznych tekstach łacińskich. Występują one poza nominatiwem najczęściej w dwóch przypadkach: genetiwie i lokatiwie, w których przyimki łą-

cińskie (przede wszystkim *de, in*) są określnikami fleksyjnymi. Wszystkie takie formy nazw, przypuszczalne latynizacje i przypadki często wątpliwe oraz ich konteksty z przyimkami łacińskimi zostaną omówione osobno, w opracowaniu łacińskiej fleksji polskich nazw miejscowych.

I. PREZENTACJA MATERIAŁU HISTORYCZNEGO DO KOŃCA XIX WIEKU

I.1. Nazwy miejscowe rodzaju męskiego liczby pojedynczej z końcówką *-a* w dopełniaczu

Dziewoklucz (wś, wlkp.): z *Dziewoklicza* 1546–65; *Elbląg* (mto, war.-maz.): do *Olbiąga* 1565, do *Elbląga* 1624, do *Elbiąga* 1759; *Gdańsk* (mto, pom.): do *Gdańska* 1565, do *Gdańska* 1615, do *Gdańska* 1664; *Gostycyn* (wś, kuj.-pom.): wsi *Gostycyna* (1447)1774, wsi *Gosticzina* 1565; *Grodzisk* (os., podl.): z *Grodziska* 1580, ze wsi *Grodziska* 1676; *Gródek* (wś, podl.): od *Gorodka* 1510, z *Grodka* 1614; *Kaldus* (wś, kuj.-pom.): z *Kaldusa* 1646, *Kaldusa* 1723, z *Kaldusa* 1759; *Kamion* (wś, maz.): do *Kamiona* 1661, do *Kamiona* 1789; *Karsin* (wś, pom.): wsi *Karsina* 1565, do *Karczyna* (!) 1664; *Lubstyn* (wś, war.-maz.): do *Lubstyna* 1676, do *Lubstyna* 1723; *Łebcz* (wś, pom.): wsi *Lepcza* 1565, wsi *Lepcza* 1678; *Małyszczyn* (wś, podl.): z *dobr Małyszczyna*, z *Małyszyna* 1569, z *Małyszczyna* 1676; *Międzyłęż* (wś, pom.): do *Miedziląza* 1565, dzierzawy *Międzyłęża* 1664; *Mikorzyn* (cz. mta, kuj.-pom.): z *Mikorzyna* 1628–32, z *Mikorzyna* 1725; *Ostrowiec* (wś, maz.): z *Ostrowca* 1569, z *Ostrowca* 1659; *Parlin* (wś, kuj.-pom.): wsi *Parlina* 1565, *Parlina* część 1682; *Płochocin* (wś, kuj.-pom.): dziedzicy *Płochocina* 1664; *Postolin* (wś, pom.): do *Postelina*, do *Pastellina* 1565, do *Podstolina*, do *Pasztellina* 1615; *Przemysł* (mto, podk.): od *Przemislia* (1418)1541, z *Przemysla* 1574, od *Przemysla* 1788; *Rakowiec* (wś, pom.): wsi *Rakowcza* 1565, z *Rakowca* 1807; *Roździeń* (cz. mta, śl.): z *Rozdzienia* 1690; *Rychwał* (mto, wlkp.): do miasta *Rychwała* 1789; *Serock* (mto, maz.): do *Serocza* (1565), do *Serocca* 1617, z *Serocka* 1809; *Sierpc* (mto, maz.): ... *Szierpca* 1572, *Sierpca* (1664); *Skołyszyn* (wś, podk.): s *Koliszyna* 1594; *Słomin* (wś, maz.): *słomina* 1421, od *Słomina* (1565); *Słupsk* (mto, pom.): do *Słupska* 1565, do *Słupska* 1664, ze *Słupska* 1807; *Sobącz* (wś, pom.): *Szobancza* 1570, wsi *Soboncza* 1753; *Sochocin* (wś, maz.): z *Sąkocina* (1565), z *Sąkocina* 1617; *Stromiec* (wś, maz.): z *Stromcza* (1565), do *Strumca* 1617; *Strzecz* (wś, pom.): do *Strzebca* 1565, do *Strzepca* 1664; *Suraż* (mto, podl.): z *Suraża* 1442, z *Suraża* 1529, z *Suraża* 1699; *Szaleniec* (wś, pom.): od *Salienicza* 1565, z *Szalienicza* 1565, z *Szaleńca* 1570, z *Szaleńca* 1707; *Szembruk* (wś, kuj.-pom.): wsi *Sunbruka* 1565, z *Sinbruka* 1565, wsi *Szymbrvka* 1570, z *Szymbruka* 1572, wsi *Szymbruka* 1624; *Tapin* (wś, podk.): ze wsi *Tapina* 1657; *Topilec*

(wś, podl.): z *Topilca* 1567, z *Topilca* 1646; *Toruń* (mto, kuj.-pom.): do *Torunia* 1565, z *Torunia* 1664, do *Torunia* 1676, do *Thorunia* 1723, do *Toronia* 1731, do *Torunia* 1759, z *Torunia* 1806; *Tragamin* (os., pom.): wsi *Tragamina* 1565; wsi *Tragamina* 1570, wsi *Tragamina* 1590, do *Tragamina* 1649, do *Tragamina* 1711; *Trzcina* (wś, war.-maz.): ze *Trzcina* 1614, z *Trzcina* 1759; *Trzciniac* (wś, święt.): z *Szczeńca* 1648; *Tuszyn* (mto, łódz.): z *Thussina* 1564–65, z *Tuszyna* 1628–32; *Walcz* (mto, zachpom.): do *Walcza* 1565, do *Walcza* 1622–24; *Wiąg* (wś, kuj.-pom.): wsi *Wiąka* 1565, *Wiąga* 1570, od *Wiąga* 1749; *Wielodroź* (wś, maz.): z *Wielodroża* 1491, z *Wielodroża* (1565); *Wojtal* (wś, pom.): u *Woytala* 1664, do *Woytala* 1807; *Zagórz* (mto, podk.): wsi *Zagurza* 1787; *Zahutyń* (wś, podk.): z *Zahutyń* 1572, wsi *Zahutyń* 1787; *Zakliczyn* (wś, młp.): do *Zakliczina* 1564, z *Zakliczyna* 1702; *Zaluż* (wś, podk.): ze wsi *Zaluża* 1597, z *Zaluża* 1614; *Zamość* (mto, lub.): z *Zamoyscia* 1659, do *Zamościa* 1703, do *Zamoyscia* 1717; *Zwierzyniec* (cz. mta, młp.): podła *Zwierzynca* 1564.

1.2. Nazwy miejscowe rodzaju męskiego liczby pojedynczej z końcówką *-u* w dopełniaczu

Byszwałd (wś, war.-maz.): z *Byszwałdu* 1723; *Dąb* (cz. mta, śl.): *Dembu* 1657; *Gant* (wś, war.-maz.): do *Gantu* ok. 1850; *Gniew* (mto, pom.): od *Gniewu* 1565; *Gózd* (wś, maz.): z *Goszdu* 1479; *Gózd* (wś, lub.): z *Gozdu* 1620; *Istok* (wś, podl.): z ... *Stoku* 1576; *Lęg* (cz. wsi, młp.): z *Lęgu* 1620; *Obrąb* (wś, maz.): *zobrambv* 1528; *Piasek* (wś, śl.): z *Piesku* 1480; *Rywałd* (wś, kuj.-pom.): wsi ... *Rywałdu* 1664; *Staw* (wś, lub.): s *Stawu* 1577; *Staw* (wś, kuj.-pom.): ze *Stawu* 1759; *Stok* (wś, lub.): ze *Stoku* 1620; *Wigwałd* (os., war.-maz.): z *Wigwałdu* 1460; *Zgon* (wś, war.-maz.): do *Zgonu* ok. 1850.

1.3. Nazwy miejscowe mające współcześnie końcówkę *-a* w dopełniaczu, ale przybierające w ciągu wieków obocznie końcówkę *-u*

Głuch (wś, war.-maz.): *Głuchu* ok. 1850; *Hazlach* (wś, śl.): *Hazlachu* 1445; *Lądek* (wś, wlkp.): do *Lądku* 1766; *Lembark* (wś, kuj.-pom.): do *Lembarku* 1565; *Ląg* (wś, pom.): wsi *Ląngu* 1565; *Lązek* (wś, podk.): ze wsi *Ląsku* 1626; *Łysobark* (wś zaginiona, leżała koło Pińczowa, święt.): *Lissobargu* (1398); *Malbork* (mto, pom.): od *Malborku*, do *Malborka* 1624; *Martąg* (os., pom.): z *Marłagu* (!) 1707; *Nidek* (wś, młp.): z *Nidku* 1520; *Orlik* (wś, pom.): wsi *Orlika* 1417; ... *Orliku* 1570; *Podgaj* (wś, dlnśl.): *Podgaju* 1947; *Ryn* (mto i wś, war.-maz.): *Rynu* 1946; *Stoczek* (wś, maz.): do *Stoczku* 1617; *Szadek* (wś, wlkp.): z *Szadku* 1445; *Szymbark* (wś, pom.): ze wsi *Szymbarku* (1630, 1641), obywatelom *Szembarku* (1650),

z *Szembergu* 1686; *Tarnobrzeg* (mto, podk.): *Tarnobrzegu* 1982; *Turek* (wś, maz.): *Turka* (1565), *Turku* (1565); *Wtórek* (wś, wlkp.): *Wturku* 1690–1792.

1.4. Nazwy miejscowe współcześnie z końcówką *-u* w dopełniaczu, historycznie przybierające obocznie kończówkę *-a*

Belk (wś, święt.): de *Belca* 1398; *Berest* (wś, młp.): z *Brzesta* 1653; *Hel*: (mto, pom.): do *Helu* 1490, do *Helia* 1565, do *Helia* 1627; *Inwałd* (wś, młp.): z *Hynwałdu* 1560; od *Inwalka* 1564; *Koniecwałd* (wś, pom.): wsi *Conraczwałda* 1565, wsi *Konraczwałdu* 1570; *Konopat* (wś, kuj.-pom.): z *Konopata* 1565; *Międzychód* (cz. wsi, wlkp.): ... *Miedzichoda* 1782; *Mikstat* (mto, wlkp.): do *Mixtata* 1628–32; *Mrzyglód* (wś, podk.): y miasteczka *Mrzygloda* 1787; *Niechlód* (wś, wlkp.): do *Niechloda* 1740; *Nielbark* (wś, war.-maz.): z *Nielbarka* 1605; *Nieporęt* (wś, maz.): *znyeperętha* 1540, do *Nieporętu* 1619–20; *Obręb* (wś, maz.): *szszobramba* 1471; *Parwark* (wś, pom.): wsi *Perwerka* 1565; *Piekart* (cz. wsi, wlkp.): wsi teyże *Piekarta* 1789; *Potok* (wś, podk.): do *Potoka* 1627; *Przysłop* (przys., młp.): z *Przysłopia* 1645, z *Przysłopa* 1668, *Przysłopia* 1965; *Róg* (przys., war.-maz.): *Roga* 1949; *Rywałd* (wś, pom.): ze wsi *Riwałda* 1565; *Szadek* (mto, łódz.): do *Sadku* 1564–65, z *Sadka* 1628–32; *Szawald* (os., pom.): wsi *Sadwałda* 1565, wsi *Schadwałdu* 1590; *Sztum* (mto, pom.): do *Sztumu* 1565, miasta *Sztumu* 1570, od *Sztuma* 1570, z *Stumu* 1608; miasteczka *Sztumu* 1624, z miasta *Sztumu* 1615; *Szynwałd* (wś, kuj.-pom.): wsi *Szynwałda* 1624, wsi *Szynwałdu* 1664; *Tynwałd* (cz. wsi, war.-maz.): wsi *Tedwałda* 1723.

W powyższych grupach ojkonimów znalazły się nazwy pochodzenia obcego, np. *Sztum*, oraz formy z obcym członem strukturalnym, np. *Lembark*, *Tynwałd*. Od dawna poradniki językowe, a także np. „Słownik poprawnej polszczyzny” pod red. W. Doroszewskiego (wyd. 18, 1994), wskazują, że dla nazw pochodzenia obcego używa się w dopełniaczu końcówki *-u*, ale są też odstępstwa od tej reguły, czego przykładem jest nazwa miejscowa *Szembruk* z końcówką *-a* w dopełniaczu.

Wśród nazw z końcówką *-u* w dopełniaczu w zebranych materiale znajdujemy nazwy z regularną zamianą członu *-walde* (: niem. *Walde* ‘las’) na *-wałd*: *Byszwałd*, *Rywałd*, *Wigwałd*.

Wśród nazw mających współcześnie końcówkę *-a* w dopełniaczu, ale przybierających w ciągu wieków obocznie końcówkę *-u* — nazwy z regularnym przejściem niem. *-berg* (: niem. *Berg* ‘góra’) jako pol. *-bark*: *Lembark*, *Lysobark*, *Szymbark*.

Wśród nazw mających współcześnie końcówkę *-u* w dopełniaczu, historycznie przybierających obocznie końcówkę *-a*:

— nazwy z regularnym przejściem członu *-walde*, śrwniem. *-walt* (: niem. *Walde* ‘las’) jako *-wałd*: *Koniecwałd*, *Szawald*, *Szynwałd*, *Tynwałd*;

— nazwy z regularnym przejściem niem. *-berg* (: niem. *Berg* ‘góra’) jako pol. *-bark*: *Nielbark*;

— nazwy z regularnym zastępowaniem niem. *-burg* (< śrwniem. *-borch* ‘zamek, miasto’) przez pol. *-bork*: *Malbork*.

Oddzielno omówienia wymagają nazwy złożone i zestawienia. Ich odmiana w dużym stopniu zależy od struktury nazwy, od jej części składowych. Jeśli nazwa składa się z członu rzeczownikowego i określającego go członu przymiotnikowego, to oba składniki odmieniają się według reguł obowiązujących odpowiednio części mowy, zarówno wówczas, kiedy nazwa jest złożeniem, jak i wtedy, gdy ma postać zestawienia.

Jeśli w skład nazwy wchodzi dwa rzeczowniki lub rzeczownik i przymiotnik niespolone stosunkiem podrzędności, lecz będące zestawieniem dwu różnych nazw, każdy ze składników zachowuje typ odmiany właściwy dla tej części mowy, którą reprezentuje.

Zrosty są strukturami nieposiadającymi żadnych interfiksów ani formantów sufiksalnych, a ich człony nie tracą elementów fleksyjnych (jeśli je posiadają). Przy odmianie zrostu człony wewnętrzne pozostają nieodmienne, nawet wówczas, jeżeli pozostają w związku zgody z członem ostatnim. Bywają wypadki, dotyczące zwłaszcza nazw własnych, kiedy część form konstrukcji przypadkowych stanowi zrost, część — zestawienie (Grzegorzczkova i in. (red.), 1984, s. 396).

Przykładem jest nazwa miejscowa z końcówką *-u* w dopełniaczu: *Ostrybór*, *Ostregoboru* (wś, maz.): z *Ostrego Boru* 1617. Okresowo występowała ona w formie zestawienia *Ostry Bór*, które ostatecznie stało się zrostem.

Złożenia są strukturami utworzonymi przez zespolenie dwóch (lub więcej) samodzielnych tematów wyrazowych w całość pod względem formalnym i semantycznym za pomocą interfiksów: *-o-*, *-i(-y-)*, *-u-* oraz *-ø-* interfiksального (Grzegorzczkova i in. (red.), 1984, s. 396–398).

Przykładem złożenia o strukturze: przymiotnik + rzeczownik + interfiks *-o-* z końcówką *-u* w dopełniaczu jest nazwa miejscowa *Starogród* (wś, kuj.-pom.): z *Starogrodu* 1614; ze *Starogrodu* 1676.

Złożenia mające wspólnie końcówkę *-u* w dopełniaczu, historycznie przybierające obocznie końcówkę *-a*:

— o strukturze: nazwa osobowa + rzeczownik + interfiks *-y-*: *Bartoszylas* (wś, pom.): z *Bartoszewego Lasa* 1624³; *Baligród* (wś, podk.): do *Balogroda* 1633, do *Baligroda* 1675;

³ Początkowo nazwa ta brzmiała: *Ba[r]toszow Las* 1624, *Bartoszow Las* 1664, *Bartoszowlas* 1765, stąd odmiana członu odróżniającego: *Bartoszewego*; w XIX w. nastąpiła zmiana formy przymiotnikowej z *-ów* na *-y*: *Bartoszylas*; por. Nazwy miejscowe Polski, t. I, s. 94–95.

— o strukturze: przymiotnik + rzeczownik + interfiks *-o-*: *Czystogarb* (wś, podk.): z *Orba*, z *Horba* 1638⁴; *Nowodwór* (wś, lub.): wsi *Nowodwora* 1626; *Nowogród* (wś, lub.): z *Nowogroda* 1626; *Nowogród* (mto, podl.): do *Nowogroda* (1565); *Ostryków* (wś, war.-maz.): z *Ostregokoła* 1882; *Starogród* (wś, maz.): ze *Ztarogroda* (1565); *Starogrodu* (1565); *Suchodół* (wś, maz.): *ssvchodola* 1457, *szszvchodola* 1527; *Suchodół* (cz. mta, podk.): wsiom ... *Suchodola* 1788; *Wyszogród* (mto, maz.): do *Wysogroda* 1564, z *Wysogroda* (1565); u *Wyszogroda* 1617;

— o strukturze: czasownik + rzeczownik + interfiks *-y-*: *Ryczywół* (wś, maz.): od *Ryczywoła* 1564–65;

— nazwa *Transbór* (wś, maz.): wsi *Trębiczbora*⁵ (1565).

Osobną grupę nazw miejscowych rodzaju męskiego stanowią nazwy komponowane. Każdy człon zestawienia stanowi integralną część nazwy, a zatem odmianie podlegają wszystkie człony. W zebranych materiale występują nazwy komponowane z członem utożsamiającym mającym współcześnie końcówkę dopełniacza *-u*, a przybierające w ciągu wieków oboczną końcówkę *-a*:

— z przymiotnikowym członem dyferencyjnym: *Koziróg Leśny* (wś, kuj.-pom.): z ... *Koziroga Leśnego* 1932; *Koziróg Rieczny* (wś, kuj.-pom.): z *Koziroga Wielkiego* v. *Starego* v. *Riecznego* 1932; *Ług* (wś, podk.): z *Wielkiego Łucha* 1608; *Nowy Dwór* (wś, war.-maz.): *Nowego Dwora* ok. 1850; *Potok Wielki* (wś, lub.): *Potoka Wielkiego* 1971; *Złoty Potok* (wś, dlnśl.): *Złotego Potoka* 1948; *Suchodół Wielki* (wś, maz.): z *Suchodola* 1569; *Żmigród Nowy* (wś, podk.): ze *Żmigroda* 1586;

— z członem dyferencyjnym wskazującym na rodzaju własności: *Nowy Dwór Królewski* (wś, kuj.-pom.): do *Nowego Dwora* 1646.

W nazwach zestawionych występuje niekiedy niezgodność rodzaju i liczby, jak w nazwie *Potok-Stany* (wś, lub.): *Potoka-Stanów* 1971, mającej strukturę: singulare tantum + plurale tantum. Odmieniając nazwy tego typu, odmieniamy obydwie ich składniki według odpowiedniego typu deklinacyjnego.

Na uwagę zasługują wreszcie nazwy miejscowe z końcówką zerową w mianowniku i tematem zakończonym na spółgłoskę wargową. Odmieniają się one według różnych wzorców, czego nie da się stwierdzić na podstawie formy mianownika. To, że mianownik kończy się na spółgłoskę wargową twardą, nie rozstrzyga o twardości tematu w formach pozostałych przypadków. Zachodzi często wątpli-

⁴ Przejściowo w XVII w. wieś nosiła nazwę *Horb*, *Orb*, por. ukr. ap. *horb*, pol. *garb* 'pagórek', z elipsą członu pierwszego, por. Nazwy miejscowe Polski, t. II, s. 243.

⁵ Dawniej nazwa zestawiona *Tręboszów Bór* (**Trębiczków Bór*); człon pierwszy odn. os. **Trębosz* (od *Trąba* SSNO V 464, z suf. *-osz*), człon drugi od *bór*. W XVI w. formy *Trębiczbór*||*Trębibór* — uniwerbizacja n. zestawionej ze skróceniem części sufiksальной członu odantroponimicznego. Postać *Transbór* — jak pisze U. Bijak (2001, s. 207) — niejasna.

wość, czy dany temat należy zaliczyć do twardych, czy do palatalnych, a użytkownik języka musi więc przy doborze odpowiedniej formy przypadku zależnego dokonać wyboru pomiędzy formą charakterystyczną dla deklinacji miękкотematowej i deklinacji twardotematowej. To, czy dana nazwa należy do twardotematowych, czy do miękкотematowych, widoczne jest dopiero w formie np. dopełniacza.

Wśród zebranych nazw miejscowych o zakończeniach tematowych na spółgłoskę wargową pojawiają się nazwy należące do różnych typów deklinacyjnych. Są to:

— nazwy należące do męskiego twardotematowego typu deklinacyjnego, mające końcówkę *-a* w dopełniaczu (19 nazw): *-ów, -ew*: *Ciechniów* (cz. wsi, wlkp.): z *Ciechniewa* 1432–34, z *Ciechniewa* 1789; *Grzybów* (wś, maz.): z *Grzybowa* 1580, ze wsi *Grzybowa* 1676; *Komorów* (wś, maz.): *zkomorowa* 1480, *skomorova* 1508; *Mętów* (wś, maz.): ze wsi *Metowa* 1626; *Morochów* (wś, podk.): ... *Morochowa* 1402, *Mrochowa* 1424, z *Mrochowa* 1608; *Rębków* (wś, maz.): z *Rębkowa* (1565), z *Rempkowa* 1617; *Służew* (cz. mta, maz.): *sslužewa* 1472, ze *Sluzheva* 1458, do *sluzewa* 1531; *Swędów* (wś, łódz): ze wsi *Swendowa* 1628–32; *Tczew* (mto, pom.): od *Tczewa*, ze *Tczewa* 1565, od *Tczewa* ... do *Tczowa* 1607, ze *Tczewa* 1649, ze *Tczewa* 1711; *Temeszów* (wś, podk.): do *Temieszowa* 1600, z *Temeszowa* 1653; *Wajków* (wś, podl.): z *Wajkowa* 1580, z *Woikowa* 1600; *Wawrzyszew* (cz. mta, maz.): *swawrzyschewa* 1487, z *wawrzysshewa* 1527, do *wawrzysshewa* 1533; *Węgrów* (mto, maz.): od *Węgrowsa* (1565); z *Węgrowsa* 1580; *Wieruchów* (wś, maz.): *dowyerzuchowa* ... *syerzuchowa* 1474, *szwyerzuchova* 1505; *Wieruszów* (mto, łódz.): do *Wieruschowa* 1564–65, od *Wierusowa* 1628–32; *Wrotnów* (wś, maz.): z *Wrotnowa* 1580, dziedzic *Wrotnowa* 1660; *Zakrzew* (wś, łódz.): z *Zakrzowa* 1564–65, z *Zakrzewa* 1628–32; *Zambrów* (mto, podl.): z *Zębrowsa* (1565), od *Zęmbrowsa* (1565), *Zambrowsa* (1565), *Zembrowsa* (1619–20); *Żelechów* (wś, maz.): kmyeczem *schelachowa* 1466, *szszelyechoua* 1504;

— nazwy należące do męskiego miękкотematowego typu deklinacyjnego, mające końcówkę *-a* w dopełniaczu (22 nazwy):

-p: *Kielc* (wś, kuj.-pom.): z *Kielcia* 1646;
-b: *Chotylib* (wś, podk.): do *Chocilubia* 1787, wsi *Chotylibia* 1788; *Koldrąb* (wś, kuj.-pom.): dóbr *Koldrąbia* 1782, do wsi *Koldrębia* 1789;
-m: *Radom* (mto, maz.): z *Starego Radomya*, do *Nowego murowanego Radomya* 1564–65; *Wolbrom* (mto, młp.): od *Welbromia* 1894;
-im: *Bładzim* (wś, kuj.-pom.): wsi *Bładzimia* 1565;
-aw: *Domisław* (wś, pom.): wsi *Domisławia* 1565; *Inowrocław* (mto, kuj.-pom.): u *Inowrocławia* 1589; *Przeclaw* (wś, wlkp.): połowę wsi ... *Przeczslawya* 1472; *Sierosław* (wś, kuj.-pom.): wsi *Syroslawia* 1565; *Świętosław* (wś, kuj.-pom.): do *Świętosławia* 1616–22; *Świętosław* (wś, kuj.-pom.): z *Świętosławia*

1663; *Unisław* (wś, kuj.-pom.): do *Unisławia* 1614, wsi *Unisławia* 1723; *Zasław* (cz. mta, podk.): wsi *Zasławia* 1787.

Okazuje się, że są nazwy miejscowe, które pierwotnie (lub przejściowo) miały temat twardy i końcówkę *-a* w dopełniaczu, wtórna dopiero okazała się być odmiana typu: do *Wolbromia*, w *Wolbromiu*, z końcówką *-’a* w dopełniaczu. W zgromadzonym materiale spotykamy nazwy należące do miękkotematowego typu deklinacyjnego, które wykazują wahania między odmianą miętko- i twar-dotematową:

-m: *Wolbrom* (mto, młp.): do *Wolbrama* 1629; do *Wolwrama* 1680, od *Wolbroma* 1871, od *Welbromia* 1894;

-im: *Bładzim* (wś, kuj.-pom.): wsi *Bładzimia*, do *Bładzima* 1565; *Drzycim* (wś, kuj.-pom.): do *Drzyczina* 1565⁶; *Nierodzim* (cz. mta, śl.): z *Nyerodziema* 1445, ... *Nerodima* 1600; *Pcim* (dawniej *Pcin*) (wś, młp.): ... *Pczina* 1415; *Radzim* (os., kuj.-pom.): ... *Radziema* 1570;

-aw: *Paclaw* (cz. wsi, podk.): z *Paclawa* 1648; *Pęclaw* (wś, maz.): ... *Panczslawa* 1394, ... *Panczslaua* 1440; *Trzebaw* (wś, wlkp.): ... *Trzebawa* 1462;

-ew: *Modrzew* (wś, maz.): z *Modrzewa* 1620.

Jedna nazwa poświadcza proces odwrotny. Jest to *Zabludów* (mto, podl.): do *Zabludowia* 1659, z *Zabludowia* 1697. Pierwotnie nazwa miała temat miętki z końcówką *-’a* w dopełniaczu, wtórnie — temat twardy (i końcówkę *-a*): z *Zabludowa* 1714 (i współcześnie).

Jak można stwierdzić na podstawie przytoczonego materiału historycznego, nazwy miejscowe zakończone na spółgłoski wargowe wykazują wahania deklinacyjne pomiędzy odmianą twar-do- i miękkotematową. W historii języka, gwarach i w nazwach własnych wahania pomiędzy typem twar-do- i miękkotematowym są dość częste, trafiają się też we współczesnej polszczyźnie kulturalnej.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na materiał gwarowy, który również dostarcza przykładów różnic fleksji dopełniacza. Na podstawie danych dialektologicznych widać, że w obiegu lokalnym nazwy w tym przypadku mają inną końcówkę niż w języku urzędowym. Końcówka *-u* jest najczęściej wypierana przez końcówkę *-a*; np. *Biłgoraj* (mto, lub.): urzęd. *-a*, gw. *biłgoraju*; *Ponik* (wś, święt., gm. Staszów): *-u*, gw. *ponika*; *Ujazddek* (wś, święt., gm. Bogoria): *-a*, gw. *ujazdku*. Zagadnieniu temu zostanie poświęcony oddzielny artykuł (w przygotowaniu).

⁶ Wahanie w wygłosie *-im||-in* związane jest z popularnością nazw na *-in*.

2. PODSUMOWANIE

W analizowanym materiale znalazło się 177 nazw miejscowych w formie singulari tantum rodzaju męskiego; w tym 151 nazw twar-dotematowych i 26 nazw miękkotematowych.

W dopełniaczu nazw miejscowych rodzaju męskiego występują formy z dwiema końcówkami. Są to: *-a* (112 nazw, w tym 86 z odmianą twar-dotematową, 26 z miękkotematową), oraz *-u* (65 nazw z odmianą twar-dotematową).

W zebranych materiale najczęściej występuje w dopełniaczu końcówka *-a*. Wykazuje też ona większą ekspansję, jeśli chodzi o repartycję końcówek *-a* i *-u*.

Jak pokazują przytoczone zapisy historyczne, najczęściej do wahań w doborze końcówki dopełniacza dochodziło w XVI–XVIII w. Nazwy mające współcześnie końcówkę *-a* przybierały obocznie końcówkę *-u* (XVI w. — 5 nazw, XVII w. — 5 nazw, XVIII w. — 3 nazwy); nazwy mające dziś końcówkę *-u* w dopełniaczu obocznie przyjmowały końcówkę *-a* (XVI w. — 17 nazw, XVII w. — 17 nazw, XVIII w. — 6 nazw). Wieki XVI–XVIII to okres największego rozchwiania systemu, kiedy istniały w dopełniaczu końcówki równoległe *-a||-u*. Drobne wahania w doborze końcówki miały miejsce też w innych stuleciach, także w wiekach późniejszych pojawiały się końcówki oboczne.

Niniejszy artykuł stanowi jedynie niewielki przyczynek do poznania odmiany ojkonimów. Zdają sobie sprawę, że przedstawiony tu obraz dopełniacza singularnych nazw miejscowych rodzaju męskiego i zmian fleksyjnych jest niepełny i jedynie przykładowy. Już jednak na podstawie tak okrojonego (z konieczności) materiału można pokusić się o uogólniające wnioski. Ojkonimy męskie mają w dopełniaczu liczby pojedynczej takie same końcówki *-a* i *-u* jak rzeczowniki pospolite rodzaju męskiego. Zdecydowanie przeważa końcówka *-a*, nazw z końcówką *-u* w dopełniaczu jest znacznie mniej. Odmiana nazw miejscowych jest dość regularna, co jest związane z mniejszą liczbą kryteriów nią rządzących. Budowa wyrazów, czyli kryterium formalne, odgrywa we włączaniu nazw miejscowości do odpowiedniego modelu deklinacyjnego rolę najważniejszą. Nie wpływa na wybór form fleksyjnych ojkonimów kryterium semantyczne (wszystkie nazwy należą do jednej klasy semantycznej: nazwa miejscowa), które jest niezmiernie ważne w wypadku apelatywów. Wyrazy pospolite nie były w centrum mojej uwagi w tym artykule, posłużyły jedynie za tło poczynionych obserwacji. Należy stwierdzić, że w przypadku singularnych nazw miejscowych o doborze końcówek dopełniacza nie zawsze decydują te same reguły co w odniesieniu do apelatywów.

LITERATURA

- Bajerowa, I. (1965). Próba sformułowania kilku praw ewolucji języka (na materiałach z historii polskiego języka literackiego). *Biuletyn PTJ*, XXIII, s. 126–142.
- Bijak, U. (2001). *Nazwy miejscowe południowej części dawnego województwa mazowieckiego*. Kraków: Wyd. Naukowe DWN.
- Cieślikowa, A. (red.) (2002). *Mały słownik odmiany nazw własnych*. Kraków: IJP PAN–TMJP.
- Doroszewski, W. (1952). *Podstawy gramatyki polskiej*. Cz. 1. Warszawa: PWN.
- Doroszewski, W. (1994). *Słownik poprawnej polszczyzny*. Wyd. 8. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN [hasło *nazwy miejscowe*, s. 386–387].
- Grzegorzczkowska, R., Laskowski, R., Wróbel, H. (red.) (1984). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia. Słowotwórstwo*. Warszawa: PWN.
- Gruszczyński, W. (1989). Fleksja rzeczowników pospolitych we współczesnej polszczyźnie pisanej. Na materiale „Słownika języka polskiego” PAN pod redakcją W. Doroszewskiego. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Klęmensiewicz, Z., Lehr-Spławiński, T., Urbanić, S. (1972). *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Kucała, M. (1978). *Rodzaj gramatyczny w historii polszczyzny*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kucała, M. (1996). Semantyzacja wariantowości fleksyjnej w języku polskim. W: M. Kucała, W. R. Rzepka (red.), *Studia Historycznojęzykowe*, II: *Fleksja historyczna*. Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 35–41.
- Łaziński, M. (2007). *Słownik nazw miejscowości i mieszkańców z odmianą i poradami językowymi*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Łoś, J. (1927). *Gramatyka polska. Część III: Odmienność (fleksja) historyczna*. Lwów–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Mańczak, W. (1953). O repartycji końcówek dopełniacza *-a* : *-u*. *Język Polski*, XXXIII, s. 70–84. *Nazwy miejscowe Polski. Historia — pochodzenie — zmiany*. T. I–VII: A–N. Red. K. Rymut, Kraków: Wyd. IJP PAN, Wyd. Naukowe DWN, 1996–2007; t. VIII–IX: O–Q. Red. K. Rymut, B. Czopek-Kopciuch. Kraków: Wyd. IJP PAN, Wyd. Naukowe DWN, 2009–2013.
- Reichan, J. (1975). *Zmiany we fleksji rzeczowników męskich zakończonych pierwotnie na spółgłoski wargowe palatalne w języku polskim na tle słowiańskim*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni, Z. (1976). *Kategoria rodzaju we współczesnym języku polskim*. W: R. Laskowski (red.), *Kategorie gramatyczne grup imiennych w języku polskim*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, s. 41–75.
- Skubalanka, T. (1979). O przewidywalności zmian językowych. *Język Polski*, LIX, s. 164–271.
- Stefańczyk, W. T. (2007). *Kategoria rodzaju i przypadku polskiego rzeczownika. Próba synchronicznej analizy morfologicznej*. Kraków: Wyd. UJ.
- Tokarski, J. (1973). *Fleksja polska*. Warszawa: PWN.
- Zaron, Z. (2004). *Aspekty funkcjonalne polskiej kategorii rodzaju. Charakterystyka fleksyjna*. Warszawa–Puńsk: Oficyna Wydawnicza WP UW–Wyd. „Aušra”.
- Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, I–III. Warszawa: Wyd. Akcydensowe, 1980–1982.
- Zwoliński, P. (1948). Przyczynki do repartycji polskich końcówek *-a||-u* w dopełniaczu l. p. rzeczowników męskich. *Język Polski*, XXVIII, s. 174–177.

SKRÓTY

cz.	— część	podl.	— woj. podlaskie
dłnśl.	— woj. dolnośląskie	pom.	— woj. pomorskie
gw.	— gwarowy	przys.	— przysiółek
kuj.-pom.	— woj. kujawsko-pomorskie	śl.	— woj. śląskie
lub.	— woj. lubelskie	święt.	— woj. świętokrzyskie
łódz.	— woj. łódzkie	włkp	— woj. wielkopolskie
maz.	— woj. mazowieckie	war.-maz.	— woj. warmińsko-mazurskie
młp.	— woj. małopolskie	woj.	— województwo
mto	— miasto	wś	— wieś
os.	— osada	zachpom.	— woj. zachodniopomorskie
podk.	— woj. podkarpackie		

SUMMARY

THE DIVERSITY (VARIANT) OF GENITIVE FORMS OF SINGULAR MASCULINE PLACE NAMES

This article is devoted to variant forms in the inflection of place names in Poland. I focus my attention on genitive forms of the singular masculine toponyms because it is mainly here that one can see clear variations in the inflection of place names. The basis for the research are historical source materials and contemporary records.

Polish is an inflectional language characterized by frequent inflected variants. Over the centuries their frequency is periodically reduced, but the use of other variants also increases. However, they are still current in contemporary Polish. This article contains an analysis of gathered material and conclusions referring to repartition of genitive endings.

Various criteria determine the choice of proper inflection in the case of toponyms. I chose the formal criterion. The ending of the root word often influences the choice of the genitive ending. The material shows that singular masculine place names (as well as common nouns) have genitive endings: *-a* and *-u*. The most alternations in the selection of the genitive ending are noted in the XVI–XVIII centuries. However, the ending *-a* is dominant, and also demonstrates a wider expansion in use with regards to the distribution of the endings *-a*, *-u*.

Within the smaller number of criteria regulating the change of singular masculine toponyms, the inflection is quite regular, in comparison to common words. The appropriate declensional paradigm of a toponym influences the structure of a place name. The choice of inflection of a place name is not based on a semantic criterion — toponyms constitute a separate semantic class: place names. The semantic criterion is extremely important in the case of common nouns. In the case of singular masculine toponyms, the choice of the genitive form does not always depend on rules that apply to common nouns, but quite often inflection of common nouns influences the inflection of place names. However, diversity in the genitive form is characteristic of both common nouns and place names.

Key words: inflection of place-names, *singulare tantum*, place-names of the masculine gender, name structure, hesitations of genitive endings